

ROMEINEN IN HEEL 3

DE VICUS VAN CATUALIUM

Door Jan Verlinden

Op de Peutingerkaart ligt langs de weg van Tongeren naar Nijmegen de plaats Catualium. Er is alle reden om die plaats te zoeken in het huidige Heel. Deze serie is een bewerking van de gegevens in de vertelkast in de bibliotheek en de lessen aan groep 5-8 van de basisschool in Heel. Aan dit artikel is informatie over de Blauwe Ader toegevoegd. Dit is de naam voor een nieuw riool dat in de 1e fase loopt vanaf de kerk tot de Heerbaan en daarmee de gehele vicus gaat doorsnijden. Hoe moeten we ons de vicus voorstellen?

Catualium was een vicus, een wegdorp, met lintbebouwing langs de doorgaande weg. Dit kan worden afgeleid aan de vele vondsten die in de kern van Heel zijn gedaan. Vondsten ontbreken langs de Heerbaan, hoewel op grond van die naam vaak is aangenomen dat dáár het tracé van de grote Romeinse weg van Tongeren naar Nijmegen moet worden gezocht.

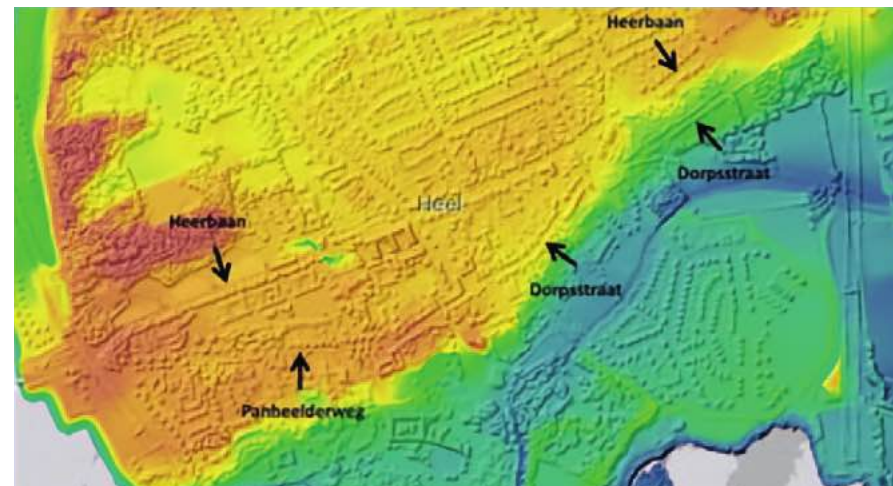
Mogelijk is het dorp Catualium ontstaan, nadat er tevoren een *mansio* was gevestigd. Dit was een pleisterplaats van de overheid langs een belangrijke weg. Behalve herberg was het ook een plek waar de keizerlijke postdienst van paard kon wisselen. Bovendien werd er recht gesproken en belasting geheven. De mans-

iones lagen op een dagtocht, ca. 30 km, van elkaar.¹

De weg volgde vanaf Panheel níet de huidige Heerbaan. Op alle oude kaarten is er alleen bebouwing aan beide zijden van de Dorpsstraat. Daar zijn ook de Romeinse vondsten aangetroffen.

Daarom mag geconcludeerd worden dat de Romeinse weg via de Panheelderweg en de Dorpsstraat heeft gelopen.

Het tracé van de Romeinse weg zal op een gegeven moment vanaf de Dorpsstraat zijn afgebogen naar de Heerbaan in de richting van Beegden. Ten oosten van het Wilhelminaplein daalt immers het niveau van de Dorpsstraat, terwijl dáár de Heerbaan op gelijke hoogte blijft. Het is aannemelijk, dat de Romeinse weg dit

tracé volgde, omdat dat veilig was tijdens hoge waterstanden van de Maas. Het groengekleurde deel op de bijgevoegde hoogtekart overstromde bij hoogwater.

In Heel woonden de mensen in de Romeinse tijd aan de Dorpsstraat tussen de Bovenhof en de Hubo, en in het gebied vanaf de kerk tot Catualiumhof.² Wellicht zag het centrum van Catualium eruit zoals op deze reconstructietekening van de vicus van Rimborg.³ Daar vindt men ook een lintbebouwing. Systematische opgravingen zijn er in het centrum

van Heel nooit geweest. Vondsten kwamen voor de dag, bijvoorbeeld bij het graven van een riool, de verbouwing van het vroegere gemeentehuis (nu: Catualiumhof) of bij de bouw van appartementen bij de Bovenhof. Ook hebben enkele particulieren letterlijk hun steentje(s) bijgedragen.

¹ Bron: Wikipedia.

² Zie hierbij de kaart van Lieke van Diepen in het vorige artikel.³

³ Bron: ©2022 BICmultimedia.nl | KFinHeritage.nl.

Op grond van de vondsten mag het begin van deze vicus gedateerd worden in de jaren 40 van onze jaartelling. Het merendeel van het materiaal stamt uit de 2e en 3e eeuw, maar zogenoemde radstempel-sigillata (rood aardewerk) toont aan, dat er ook in de 4e eeuw bewoning was.

De Merovingische vondsten (ca. 400-750 na C.) bij de bouw van gemeenschaps-huis Don Bosco en op het Teskenveld maken een naadloze overgang naar de post-Romeinse periode aannemelijk.

Het is niet plausibel dat hier Romeinse burgers hebben gewoond. Waarschijnlijk namen inheemse mensen die veel invloed en macht hadden de gebruiken van de nieuwe Romeinse machthebbers over. Tot de inwoners van Catualium moeten zeker kooplieden en ambachtslieden hebben behoord. Een (inmiddels helaas verloren) zilveren inktpot uit een graf aan de Panheelderweg is een teken

dat er zeker inwoners waren die konden lezen en schrijven. Van de geletterdheid van de bevolking moet men overigens geen al te hoge voorstelling hebben. Onderwijs was een privézaak, onderwijsplicht bestond immers niet. De cijfers over geletterdheid van mannen lopen nogal uiteen. Volgens een recente publicatie kon in het Romeinse rijk naar schatting twintig procent van hen lezen en schrijven.⁴ Van vrouwen is geen cijfer bekend, maar stellig kregen heel weinig vrouwen behoorlijk onderwijs.

De inwoners waren geromaniseerd, d.w.z. dat hun cultuur was beïnvloed door de Romeinse. Daarop wijzen de aangetroffen aardewerkfragmenten, bronzen en glazen voorwerpen, en de vele munten.

De Romeinen brachten de draaischijf mee naar onze streken. Daarmee konden veel sneller kommen, potten en borden worden gemaakt. Ook gebruikten ze een geavanceerde pottenbakkersoven.

Eén bepaald type roodkleurig aardewerk, terra sigillata, is altijd import. Het is inheemse pottenbakkers niet gelukt om dit soort aardewerk te kopiëren. De oudste aangetroffen typen hiervan zijn afkomstig uit Zuid-Frankrijk. De meest recente (4e eeuw) komen uit de Argonne in het noordoosten van Frankrijk.

In het Limburgs Museum in Venlo is nevenstaande versierde terra sigillatakomp uit de Dorpsstraat te bewonderen.⁵

Inheemse huizen waren gebouwd in 'vakwerk'. Hierbij werden de vakken tussen houten balken opgevuld met verticale houten staken. Daartussen vlocht men twijgen. Het geheel werd dichtgemaakt met leem. De daken waren bedekt met riet of hout. Stellig zijn er ook huizen 'op z'n Romeins' gebouwd met een pannendak. Daarvan getuigen de vele aangetroffen dakpanfragmenten. Dat was een nieuwtje in die tijd. Dat gold ook voor het gebruik van munten. Daarvan zijn er de nodige gevonden in Heel.

Fragmenten van maalstenen in de Dorpsstraat en op het Teskenveld bewijzen dat ook hier deze Romeinse methode om graan te malen in gebruik was. Metaal-

slakken van de Panheelderweg en het Teskenveld wijzen op het ter plekke verwerken van ijzer.

Al met al maken de vondsten een tamelijk welvarende indruk. Dit is ook te verwachten bij een plaats die op de Peutingerkaart staat vermeld.⁶

Behalve bij het gebruik van Romeins aardewerk zullen rijke mensen de mode hebben gevolgd op het gebied van eten, kleding, haardracht en ook begrafenisgebruiken. Omdat de mensen niets hebben opgeschreven, kunnen we dit alles alleen afleiden uit de vondsten.

Zeer veel vondsten werden gedaan bij de Bovenhof. De linkerfoto toont scherven van terra sigillata, de rechter fragmenten van gebruiksaardewerk.

⁴ Mary Beard, *Keizer van Rome. Heersen over het Romeinse Rijk*, 2024, 220.

⁵ Foto Bibi Beekman, Limburgs Museum Venlo. De achterkant van de kom is beschadigd.

⁶ Meer informatie hierover staat in *Romeinen in Heel 1* (Tijdschrift Heemkring Heel 2024, 1).

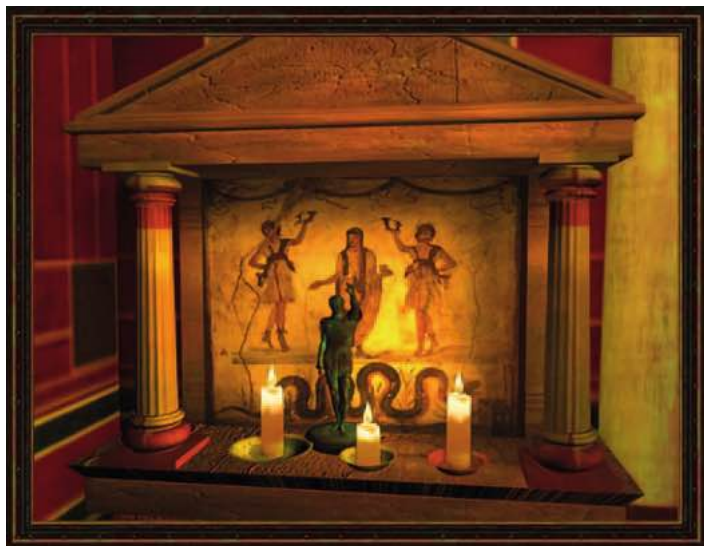
Complete potten mag je verwachten in een grafveld. Scherven vind je op plekken waar mensen hebben geleefd. In Heel dus in het bovengenoemde gebied. Aardewerk vergaat niet, maar hout en textiel wel. Vooral terra sigillata wordt al sinds lang bestudeerd en levert van het Romeinse aardewerk de meest nauwkeurige datering o.a. vanwege de wisselende mode in de modellen en de vaak aanwezige stempels.

Uit de Romeinse vicus van Heel is tot nu toe geen enkele tekst bekend. Ook is er van niemand een geschrift bekend over het dagelijks leven in Catualium.

HOE GELOVIG WAREN DE INWONERS?

Tot nu toe zijn er ook geen resten gevonden van een tempel. Behalve grafgiften zijn er zeer weinig vondsten die kunnen worden gelinkt aan een geloof in een leven na de dood.

In de vijfde eeuw arriveerde het christendom in ons land, maar aanvankelijk alleen in steden. In Maastricht zijn uit die tijd grafstenen met christelijke symbolen bekend. Op het Heelse platte-

land arriveerde het Christendom pas veel later, ergens in de periode 7e-9e eeuw.⁷

Tegenwoordig zijn er drie (wereld)godsdiensten die in één god geloven. Men noemt dit monotheïsme. De godsdiensten zijn het Jodendom, het Christendom en de Islam. Bij de meeste godsdiensten worden vele goden vereerd. Dit heet *polytheïsme*. In de Oudheid kenden men zeer veel goden. Ook maakten de Romeinen een onderscheid tussen de staatsgoden en de huisgoden, goden die men als privépersoon vereerde.

Aanvankelijk beschouwden de Romeinen de goden als onpersoonlijke machten, bijvoorbeeld de bliksem. Pas onder invloed van de Grieken stelde men zich de goden voor als mensen die altijd in de bloei van hun leven waren en onsterfelijk, maar met alle menselijke ondeugden.

Iedereen was verplicht aan de staatsgoden offers te brengen. De christenen die dit weigerden, werden als staatsvijanden beschouwd en veroordeeld tot de dood door wilde beesten in de arena van een amfitheater.

Daarnaast vereerde men in Romeinse tijd ook huisgoden. Elk huis had zijn eigen altaartje, het Lararium. Daarin stonden beeldjes van goden in wie men het meeste vertrouwen had. Die beeldjes konden zijn gemaakt van brons, maar ook van de veel goedkopere pijpaaarde (witte klei). Bijgaande foto van een lararium in Pompeji geeft een indruk, hoe men zich zo'n huisaltaar kan voorstellen. Hier zijn in een mini-tempel tegen de achterwand goden geschilderd (*Bron: Wikipedia*).

In Heel zijn tot nu toe twee vondsten gedaan die afkomstig kunnen zijn geweest van een huisaltaar.

Bij de aanleg van een riool ter hoogte van Dorpsstraat 66-72 werd o.a. een fragment gevonden van een haantje van wit aardewerk. Het zal oorspronkelijke 12 cm hoog zijn geweest. (*tekening Wim Hupperetz*). De haan kondigde de dageraad aan en was het heilig dier van zonnegod Apollo. Mogelijk heeft dit beeldje ooit in een huisaltaar gestaan.

⁷ Jan Verlinden (redactie), 2024: *Sporen van de Romeinen in Heel (Maasgouw)*, 46.

⁸ Idem 2024, 94 en 117 met een beschrijving van beide vondsten.

Bij de bouw van appartementen aansluitend op de oude hoeve De Bovenhof kwam een fragment van een aardewerken beeldje tevoorschijn. Mogelijk is ook dit een deel van het beeldje van een staande godin.⁸

DE BLAUWE ADER

Een unieke kans om onderzoek te doen naar de Romeinse vicus bieden de plannen van de Blauwe Ader. Dit is de naam die de gemeente Maasgouw gaf aan een nieuw riool dat in de eerste fase loopt vanaf de kerk tot de Heerbaan bij het hoofdgebouw van Daelzicht.

Bijgevoegd is Figuur 16 uit RAAP-rapport 6748 versie 2 en 3.⁹ Volgens dit archeologisch bureauonderzoek loopt de Romeinse hoofdweg *mogelijk* in het *oranje* gekleurde deel bij de Heerbaan. Hoewel er veel kabels liggen, kiest men in dit deel toch voor een *archeologische begeleiding*, omdat daar sporen van die weg worden verwacht.

Er zijn veel argumenten om de Romeinse weg meer naar het zuiden te zoeken.¹⁰ Omdat het riool dwars door de Romeinse vicus loopt, lijkt het erg zinvol om in het gehele tracé te speuren naar bewoningsresten, ondanks de vele kabels en leidingen. Daarom adviseert Heemkring Heel om ook in het *bruin* gekleurde deel de werkzaam-

heden archeologisch te laten begeleiden. RAAP geeft in de legenda van Figuur 16 (zie afbeelding) bij het *bruin* gekleurde deel het advies vanwege de vele kabels *'begeleiding, wanneer nuttig/mogelijk'*. Wat dit ook moge betekenen!

In het *oranje* deel blijken de vele kabels (en leidingen) geen belemmering te zijn voor een archeologisch onderzoek!

Versie 2 (d.d. 10-10-2023) van het RAAP-rapport 6748 was noodzakelijk, omdat het traject door de gemeente was aangepast. Na protest van de Heemkring tegen versie 2 vanwege de vele onjuistheden die gewoon waren overgenomen uit versie 1, bleek ook in versie 3 (RAAP-rapport 6748 d.d. 23-1-2024) geen aanpassing op de cruciale punten van de vermoedelijke Romeinse hoofdweg, ondanks de verschaft informatie. Wel werd het complete verhaal met de visie van de Heemkring toegevoegd als bijlage aan versie 3. Dit gegeven stond vermeld aan het einde van Hoofdstuk 3.

“DAAROM STEUN IK HEEMKRING HEEL”
de mooie natuur het rijke verleden de heelder cultuur

hoenenenueroepen
e l e t e a e r c o m m u n i c a t i e
www.hoenenenvandoreen.nl

Voor een buitenstaander zal het niet meevallen dit *'Fremdkörper'* te ontdekken. In de inhoudsopgave staat geen verwijzing naar de inhoud van de bijlagen en bovendien ontbreekt in deze versie van het rapport een paginering.

Namens de gemeente schreef Luc Graus¹¹ op 8-2-2024 aan de Heemkring:
*Het uitgangspunt en intentie wordt volledige begeleiding van het werk indien het zich ook toelaat. Jullie wens voor volledige begeleiding wordt hiermee gehonoreerd. Vol verwachting klopt ons hart!!!*⁸

⁹ M. Verhoeven, *Plangebied Reconstructie Mgr. Savelbergweg te Heel, gemeente Maasgouw, Archeologisch vooronderzoek: een bureauonderzoek*, RAAP-rapport 6748 versie 2 (d.d. 10-10-2023) en versie 3 (d.d. 23-1-2024). Dezelfde auteur schreef *Plangebied Mgr. Savelbergweg te Heel, gemeente Maasgouw. Een archeologisch bureauonderzoek*, RAAP-rapport 6192 versie 1 (d.d. 5-12-2022).

¹⁰ Zie Jan Verlinden (redactie), 2024: *Sporen van de Romeinen in Heel (Maasgouw)*, 10. *Ontwikkelingen in 2023*. Al deze informatie is tijdig verschaft aan de gemeente Maasgouw en de firma RAAP.

¹¹ Hij is Projectleider Beheer Openbare Ruimte van de gemeente Maasgouw.